

نگرشی تحلیلی به رابطه بین تعارض خانواده با رفتار امتناع از مدرسه دانش آموزان دختر در منطقه ۱۸ تهران

سهیلا خانی^۱

^۱ دانشجوی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد واحد اسلامشهر

چکیده

هر خانواده اصلی‌ترین جزء اجتماع بوده و دستیابی به جامعه سالم در گرو سلامت خانواده می‌باشد. توصیف دقیق ویژگی‌های هر جامعه مستلزم مطالعه عمیق و روشن کیفیت روابط خانوادگی موجود در جامعه است. لذا برای بهبود وضع اجتماع، تلاش برای بهبود وضع خانواده و افراد آن مهم‌ترین مسئله می‌باشد. هدف اصلی در این تحقیق تعیین رابطه تعارض خانواده با رفتار امتناع دانش آموزان از مدرسه است. جامعه آماری در این پژوهش را کلیه دانش آموزان دختر در منطقه ۱۸ تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱ تشکیل داد که از این میان ۳۸۴ نفر انتخاب شدند و روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده بود. برای جمع‌آوری داده نیز از دو مقیاس الگوهای رابطه خانوادگی (محیط خانواده) موس و موس (۱۹۹۴) و مقیاس تجدید نظر شده امتناع از مدرسه توسط کرنی و سیلورمن (۱۹۹۳) استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون همبستگی اسپیرمن از طریق نرم افزار SPSS استفاده شد که نتایج نشان می‌دهد که نتایج تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که بین تعارض خانواده با رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه رابطه معناداری وجود دارد. میزان ضریب همبستگی (۰/۵۰۴) بدست آمده با فراوانی ۳۹۰ در سطح الفای ۰/۰۵ معنادار است. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان گفت که این فرضیه پذیرفته می‌شود. بین تعارض خانواده با رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه رابطه مستقیمی وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: انسجام، ابرازگری، تعارض، خانواده، مدرسه، دانش آموز، امتناع از مدرسه

مقدمه

خانواده خود یکی از ارکان مهم آموزش و تأمین امنیت در جامعه است. فردی که در خانه خود در ناامنی به سر برده و آموزش های مستقیم و غیر مستقیم در زمینه ارتباط برقرار کردن با دیگران ندیده باشد، بعید به نظر می رسد بتواند رفتار سالم و موافقی را از خود بروز دهد و بالعکس (جهانبخش گنجه، ۱۳۹۹). «خانوده» واحدی اجتماعی با ابعاد گوناگون بوده که همواره با اشکال مختلف در طول تاریخ وجود داشته است. تکوین و تغییر این نهاد و سایر نهادهای اجتماعی متأثر از شرایط و زمینه ی تاریخی است، به این معنا در هر بستر تاریخی با نوع متمایزی از نهادهای اجتماعی مواجه خواهیم بود. توضیح دقیق روندهای تاریخی در واقع به درک تمایز سنخهای اجتماعی منجر می شود. (شاکرمی، صادقی و قدم پور، ۱۳۹۶). به منظور تمایز بین این قبیل ناتوانایی ها و ترک تحصیل اراده ی تعریضی به این صورت که ترک تحصیلی به معنی کاهش عملکرد تحصیلی از سطحی رضایت بخش به سطحی نا مطلوب ضروری به نظر می رسد که در مورد سطح عملکرد قبل و حال او بهترین شاخص می باشد (فرحمند و فولادچنگ، ۱۳۹۶). خانواده یکی از نهاد های جامعه بشری است که زیر بنایی ترین و اولین نهاد اجتماعی به شمار می رود. تاثیر خانواده برای رشد، تعادل و شکوفایی جامعه بشری به حدی است که فروپاشی آن باعث فروپاشی و از بین رفتن انسجام و استحکام نهاد جامعه انسانی می گردد. (یینگ و لی، ۲۰۲۱).

مسائل و مشکلاتی که در ابعاد آموزشی و تربیتی در مدارس گریبان گیر نظام آموزشی جوامع است بسیار متنوع می باشد. در این بین، رفتار امتناع از مدرسه پدیده ای است که به سرعت افزایش یافته و یکی از مشکلات عمده ی آموزش و پرورش گردیده است (کشت ورزکندازی، هدایتی، کارگر و مظاهر، ۱۴۰۰). اهمیت این موضوع بیشتر ملموس خواهد بود اگر در نظر داشته باشیم که تربیت صحیح نسل جوان، سرمایه گذاری مطمئنی است که جامعه در راستای تعالی خود در آینده ی نه چندان دور به آن مبادرت می ورزد (رشید زاده، ۱۳۹۸). مدرسه گریزی مشکلی است رفتاری که علاوه بر هدر دادن هزینه ها و آسیب های مالی به آموزش و پرورش پی آمدهای ناخوشایندی نیز برای جامعه، فرد و خانواده دارد (شکوهی، امیریان زاده و کشت ورزکندازی، ۱۴۰۰). کودکانی که مدرسه نمی روند با طیف وسیعی از مشکلات از جمله اختلال های اضطرابی، ترک تحصیل، اختلال رفتار هنجاری، اختلال هویت جنسی، بزهکاری، اختلال های خواب و سایر بیماری های روان، مشکلات تحصیلی، خانوادگی و اختلاف با مسئولین مدرسه روبرو می شوند (استند و لوریچ، ۲۰۱۴). امروزه بر نقش عوامل خانوادگی در سبب شناسی و درمان اختلالهای اضطرابی کودکان و نوجوانان توجه ویژه ای شده است، به طوری که در ارائه برنامه های درمانی مختلف آموزش مدیریت والدین رواج بیشتری یافته است. کارنی^۳ و همکاران (۲۰۰۷) و کازدین^۴ (۲۰۱۰) آموزش مدیریت والدین را یکی از انواع روش های مناسب مداخله ای برای درمان امتناع از مدرسه رفتن میدانند که هدف آن آموزش مهارت های ارتباطی و حل مسئله آموزش شناخت عواطف و احساسات کودک، و آموزش شیوه های مدیریت به والدین است. نتایج فراتحلیل در ۷۷ مطالعه مربوط به آموزش مدیریت والدین نشان داد که این برنامه توانایی افزایش تعامل والد-کودک مهارتهای ارتباط عاطفی ارتقاء سطح شناختی، تحصیلی و مهارتهای اجتماعی کودک و همچنین مهارتهای حل مسئله را دارد. بنابراین

^۱Yeung& Li,^۲Strand& Lovrich^۳Kearney^۴Kazdin

همانگونه که مطرح شد تاکنون پژوهشی به بررسی تاثیر مولفه تعارض خانواده بر رفتارهای امتناع از مدرسه دانش آموزان نپرداخته است. بنابراین از این نظر خلا پژوهشی وجود دارد.

۱- مفهوم شناسی

خانواده به عنوان یکی از مهمترین نهادهای اجتماعی اهمیت زیادی دارد. خانواده در طول تاریخ شکل واحدی نداشته و دستخوش تغییرات زیادی شده است. در نگاه جامعه شناسان ساختار خانواده مدل ثابت و مرجعی در طول تاریخ نداشته است. این ساختار در فرایند تغییرات اجتماعی تغییر کرده و در نهایت منجر به تغییر در کارکردهای خود نیز شده است.

۱-۱- مفهوم خانواده

انواده مهمترین نهاد اجتماعی در جوامع انسانی بوده و از نظر تکوین شخصیت و پرورش آن در فرزندان و سازگاری فرد با جامعه آثار وسیعی دارد. خانواده نخستین پایگاهی است که پیوند بین کودک و محیط او را به وجود میآورد. ساختار سالم خانوادگی، همبستگی و انسجام و نظارت والدین از عوامل حفاظتی در برابر رفتارهای پرخطر می باشند. انسجام خانواده را به پیوند عاطفی که بین اعضای خانواده وجود دارد تعریف می کنند که این انسجام در سطوح متفاوتی در خانواده ها وجود دارد. (رحیمی، ۱۴۰۰). خانواده، بخشی از گروه اجتماعی اولیه فرد است و اولین کانون اجتماعی شدن است که نگرش ها و رفتارهای فرد را تحت تاثیر قرار می دهد. والدین به طور مستقیم و غیر مستقیم بیشترین حمایت و تاثیر را برای فرزندان دارند (کائور، ۲۰۲۲). محیط خانواده که چگونگی دخالت یا عدم دخالت شان در کارهای اعضای دیگر و رقابت و همکاری آنها با یکدیگر است، در سلامت روانی و رفتاری فرزندان مؤثر است (ارقبایی، سلیمانیان و محمدی پور، ۱۳۹۷). زندگی تحصیلی یکی از مهم ترین ابعاد زندگی اشخاص است که بر سایر ابعاد زندگی تأثیر فراوان دارد (یوزان، لیبلس، گاکلو، فراری، آیدمیر، ۲۰۲۲). نیروی انسانی ارزنده ترین سرمایه هر کشوری است و پیشرفت و بالندگی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی کشورها در گرو تربیت نیروی متخصص، رشد علمی و افزایش سطح آگاهی افرا آن جامعه خواهد بود. رسالت اصلی نظام های آموزشی تربیت نیروی انسانی لازم برای دستیابی به رشد و پیشرفت همه جانبه کشور است. درگیری تحصیلی از جمله سازه هایی است که به نظر می رسد در دست یابی به اهداف فوق مؤثر باشد (شاکرمی، صادقی و قدم پور، ۱۳۹۶).

زینب شاه بختی، شفیع آبادی، حسنی و جاجرمی، ۱۳۹۹). اما در تعریف خانواده در عصر حاضر باید گفت، خانواده محصول فرایند بلند مدت تغییراتی است که طی سه قرن اخیر، اتفاق افتاده است. «تغییر» پایان ندارد و «خانواده» همواره در میانه تغییراتی است که دائما و مستمره به وقوع می پیوندد (پهلوان صادق، کجباف، ۱۳۹۰).

۱-۲- رویکردهای نظری درباره خانواده

مطلوبیت، رضایت، خشنودی، کیفیت و کارکرد بهینه خانواده عوامل بسیار موثری در شکوفایی، رشد و پیشرفت اعضای خانواده هستند. خانواده اولین بافتی است که فرزندان در آن فکر، احساس و رفتار می کنند، یاد می گیرند و تحول می یابند (عباسی، رجایی، بیاضی و جعفریان، ۱۴۰۰). پس می توان محیط خانواده را از جمله متغیرهای بسیار تاثیر گذار بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان در نظر گرفت. همچنین در پژوهش حاضر مقیاس الگوهای رابطه خانوادگی برگرفته از مقیاس محیط

^۱Kaur

^۲Uzun, LeBlanc, Guclu, Ferrari& Aydemir

خانواده (موس و موس، ۱۹۹۴) است. محیط خانواده در این مقیاس به این صورت تعریف می شود: ادراکی که هر فرد از خانواده خود (مثل ادراک از جو اجتماعی - خانوادگی منتج از روابط، رشد شخصی، سازماندهی و کنترل سیستم خانواده دارد. آنها بر این باورند که محیط خانواده تحت تأثیر تعداد اعضای خانواده و فرایند انطباق آنها با محیط است. خصیصه های فردی هر یک از اعضای خانواده، توانایی مقابله ای و بهزیستی آنها می تواند کیفیت رابطه خانوادگی را تحت تأثیر خود قرار دهد (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۹۶). از این رو، وقتی یکی از اعضا نوعی اختلال هیجانی یا رفتاری از خود نشان می دهد، کل محیط خانواده احتمالاً تحت تأثیر قرار خواهند گرفت. (کیانی، ۱۳۹۷). که این مقیاس شامل سه مولفه (انسجام، ابرازگری و تعارض) می شود. حس انسجام یک تجربه درونی است که به صورت تدریجی در طول دوران جوانی رشد می کند تا در یک فرد به یک کیفیت نسبتاً پایدار برسد. مفهوم انسجام خانواده، بیشتر به مسئله انسجام و پیوستگی در رابطه خانوادگی می پردازد. (گرون استین و بلومیک، ۲۰۱۵). ابراز گری هیجانی به یکی دیگر از عواملی است که در بافت خانواده از اهمیت بالایی برخوردار است، به طوری که باعث تسهیل شایستگی فرزندان می شوند و باعث الگو گیری اجتماعی کودکان می شود که به صورت یک بافت اولیه عمل می کند و در آن دیگر رفتارهای اجتماعی شدن هیجانی نیز رخ میدهد (کیانی، ۱۳۹۷). تعارض خانواده، میزان ابراز آزادانه خشم، پرخاشگری و تعارض میان اعضای خانواده است (گیورتز و سگرین، ۲۰۱۴). اهمیت تأثیر ساختار خانواده بر عملکرد تحصیلی فرزندان در بعضی پژوهش ها مورد توجه قرار گرفته است (گانگ، رولز، دوو، فنگ و چنگ، ۲۰۲۱).

۱-۳- مفهوم محیط خانواده و مولفه های آن

دوران کودکی، دوران سرنوشت ساز و حساسی در زندگی است و خانواده نخستین و مناسب ترین مکان نقش پذیری و کانون اصلی پرورش کودک است (کاظمی زهرانی، ابراهیمی جوزدانی، هاشکی نجف آبادی و فرهنگ، ۱۳۹۸). در این میان تأثیر انسجام خانواده و تجربه های تعاملی اولیه والدین با فرزندان، بر ویژگی های شخصیتی و رفتاری کودکان را نمی توان انکار کرد. براساس نتایج تحقیق ماردیگال^۴ محیط خانواده، دارای نوعی نقش حمایتی است و سبب کاهش خطر بروز پرخاشگری در کودکان در این مناطق می شود. بنابراین ماهیت جو و محیط خانوادگی که شامل روابط والدین نسبت به یکدیگر و با کودکان است می تواند در ایجاد و اعتماد و استقلال در کودک و نوجوان تسهیل کننده یا بازدارنده باشد. تعیین اینکه محیط خانواده در چه شرایطی تسهیل کننده یا بازدارنده است کار آسانی نیست (میکلویتز، مرانکو، وینتراب، والشو، ساین^۵، ۲۰۲۰). چون تعاریف گوناگون از خانواده در فرهنگ های مختلف و عواملی که در فرهنگ های مختلف بر خانواده اثر گذارند، تعریف خانواده دارای

^۴Moos& Moos

^۵cohesiveness

^۶expressiveness

^۷conflict

^۸Grevenstein& Bluemke

^۹Givertz& Segrin

^{۱۰}Gong, Rolls, Du, Feng, Cheng

^{۱۱}Mardigal

^{۱۲}Miklowitz, Merranko, Weintraub, Walshaw, Singh

عملکرد سالم و ناسالم را مشکل می سازد. موس و موس (۱۹۹۳) ده ویژگی را برای سنجش محیط خانواده مناسب تشخیص داده اند. این ده ویژگی، سه حیطه کلی در حوزه خانواده را تحت پوشش قرار می دهند که عبارتند از: انسجام،^{۱۶} آزادی بیان،^{۱۷} تعارض،^{۱۸} استقلال،^{۱۹} پیشرفت مداری،^{۲۰} فرهنگ مداری و روشنفکری،^{۲۱} تکاپو و تفریح مداری،^{۲۲} مداری، تأکید اخلاقی مذهبی،^{۲۳} سازماندهی،^{۲۴} کنترل،^{۲۵} با الهام از ویژگی های مطرح شده توسط موس و موس، پژوهش های بسیاری در زمینه ارتباط بین ویژگی های محیط خانواده و اختلال های رفتاری کودکان از جمله اختلال سلوک انجام شده است (کیانی، ۱۳۹۷). بعد دیگر انسجام از نظر لینگرن، وقت گذاشتن و با هم بودن اعضای خانواده است. خانواده هایی که در این زمینه قوی هستند. به طور مرتب برنامه ها و زمانهایی برای فعالیتهای گروهی در نظر می گیرند؛ این امر در حالی که ساده به نظر می رسد در عمل دشوار است؛ چون اعضای خانواده ها معمولاً اضافه وقتها را به همدیگر اختصاص می دهند و زمانی که اعضا مشغول کارهای مربوط به خودشان هستند یا خسته اند، مشکل است که بتوانند اوقات مفیدی را برای همدیگر صرف کنند (عرب زاده و دیگران، ۱۳۹۷).

ابراز گری به عنوان یک مؤلفه اصلی هیجان ها، به نمایش بیرونی هیجان، بدون توجه به ارزش (مثبت یا منفی) یا شیوه (چهرهای، کلامی و رفتاری) اطلاق می شود. ابراز های هیجانی، به تغییرات سطحی بالقوه قابل مشاهده، در چهره، صدا و بدن و سطح فعالیت منجر می شود. برخی از افراد هیجان هایشان را آزادانه و بدون نگرانی از پیامدهای آن ابراز می کنند. (فرهمند و فولادچنگ، ۱۳۹۷). این افراد دارای شیوه ابراز هیجان از نوع ابراز گری هیجانی هستند. برخی دیگر گرایش به بازداری در ابراز پاسخ های هیجانی خود دارند. این افراد دارای شیوه ابراز هیجان از نوع بازداری هیجانی هستند. به نظر می رسد افراد مبتلا به اختلال اضطراب اجتماعی دارای شیوه ابراز هیجان از نوع بازداری هیجانی هستند (بدافی، ابراهیم آباد، مشهدی، ۱۳۹۸).

ابرازگری به خودی خود عاملی برای سلامتی نیست بلکه احساس زیربنایی شخص درباره ابرازگری خویشتن است که می تواند سودمندی یا زیان آوری آن را مشخص کند (محمودپور، امینیان، نوذری، و نعیمی، ۱۴۰۰). منظور از ابراز گری منفی، درجه ای است که گرایش به پاسخهای هیجانی منفی مثل نفرت، خشم، بیزاری و شرمساری در رفتار ابراز می شود. ابراز گری مثبت

^{۱۶}cohesion^{۱۷}expressiveness^{۱۸}conflict^{۱۹}independence^{۲۰}achievement orientation^{۲۱}intellectual- cultural orientation^{۲۲}active-recreational orientation^{۲۳}moral-religious emphasis^{۲۴}organization^{۲۵}organization

بیانگر درجه ای است که گرایش به پاسخ های هیجانی مثبت مثل شادمانی، خشنودی، علاقه مندی و دوست داشتن در رفتار ابراز میشود و ابراز صمیمیت، بیانگر داشتن رفتار صمیمانه با دیگران است (سالوینسکینی و زاردکیتی - ماتئولیتن، ۲۰۱۴).

سطوحی از ابراز گری خانواده به عنوان الگوی اصلی نمایش ابراز کلامی و غیر کلامی از احساسات درون خانواده به عنوان یک کل تعریف شده است که روابط زناشویی را تحت تأثیر خود قرار می دهد. به طور خاص کیفیت روابط زناشویی به مقدار زیادی تحت تأثیر ابراز گری هیجانی در خانواده است (بای، هاک گیلبرت، الشیخ و کلر، ۲۰۱۸). ابراز گری هیجانی را به عنوان نمایش بیرونی هیجان بدون توجه به ارزش مثبت یا منفی) یا روش (کلامی یا بدنی) تعریف می کنند. افراد در ابراز هیجانات با یکدیگر تفاوت دارند، برخی افراد هیجان را آزادانه و بدون نگرانی از پیامدهای آن ابراز می کنند؛ برخی دیگر، در انتقال حالات هیجانی محافظه کارند (رپیتی و مک نیل، ۲۰۱۸). عده ای هیجان را ابراز نمی کنند ولی راحت اند؛ اما افراد دیگری هستند که وقتی هیجانیشان را بازدار می کنند، تنیده هستند و با خطر آشفته گی روانشناختی و مشکلات بالقوه جسمانی روبرو هستند و برخی هیجان های ناراحت کننده را در ذهن خود مرور می کنند (همایون رشیدی و کاظمیان مقدم، ۱۳۹۷).

تعارض خانواده به این صورت تعریف می شود که از جمله ارتباط های معیوب در خانواده است. از نظر آنها تعارض خانواده، میزان ابراز آزادانه خشم، پرخاشگری و تعارض میان اعضای خانواده است. جنگهای آشکارا پنهان، بحث و جدل، سرزنش، پذیرش مسئولیت شخصی و آهنگ احساسات منفی در خانواده را نیز زیر طبقه تعارض گنجانده اند (عرب نژاد، مفاخری و رنجبر، ۱۳۹۷). همچنین تعارضات زناشویی با پیامدهای مهم در خانواده همانند فرزند پروری ناکار آمد، سازگاری ضعیف فرزندان، افزایش احتمال تعارضات والد-فرزندی مرتبط است (کیانی، ۱۳۹۷). بروز اختلاف و عدم تفاهم در خانواده شایع است و به طور طبیعی در همه زمینه های شغلی، تحصیلی، خانوادگی، ازدواج و در سطح فردی و جمعی، تعارض رخ می دهد؛ بنابراین روابط خانوادگی نیز از این امر مستثنا نیست. برای همین باید گفت، امروزه، بیشتر خانواده ها در جهان به نوعی تعارض را تجربه می کنند. تعارض به این معناست که فرد بین اهداف، نیازها یا امیال شخصی خود و طرف مقابلش ناهمسازی و ناهمخوانی می بیند. تعارض خانوادگی زمانی اگر شدت یابد، سبب خشم، دشمنی، کینه، نفرت، حسادت و سوء رفتار کلامی و فیزیکی در روابط خانواده می شود و حالتی غیر عادی به خود می گیرد (اوانز و دیگران، ۲۰۲۰).

تعارضات زناشویی و طلاق، تهدیدهایی جدی برای پیوندهای خانوادگی است که ثبات و کیفیت ازدواج را به چالش می کشد و باعث بروز پیامدهای منفی روانی، جسمانی، اجتماعی و اقتصادی می شود. تأثیر منفی بر سلامت جسمانی، افسردگی و بهره وری کم در کار از جمله پیامدهای آن به شمار می رود. فرایند تعارض زناشویی زمانی به وجود می آید که یکی از طرفین رابطه احساس کند طرف مقابلش بعضی از مسائل مورد علاقه او را سرکوب می کند (بونک، گیجسلرز، ریتزن، برند، ۲۰۱۸). در روابط والدین و فرزندان هم با رشد فردگرایی و گرایش جوانان به فاصله گرفتن از محیط خانواده، تعارضاتی بین فرزندان و والدین به وجود آورد که از پیامدهای آن می توان به شکل گیری محیطی تنش زا در خانواده اشاره کرد که بر روح و روان خانواده و فرزندان تأثیرات زیانباری می گذارد که ثمره آن تحمل یا فرار از خانواده است. پیامد تعارضات خانوادگی به اعضای خانواده محدود نمی شود و سایر نهادهای اجتماعی و حتی اقتصادی را تحت تأثیر قرار می دهد. زوج هایی که یا مجبورند به دلیل

^۱Šlavinskiene & Zardeckaite-Matulaitiene, K.

^۲Bi, HaakGilbert, R. El-Sheikh & Keller,

^۳Repetti & McNeil

^۴Boonk, Gijsselaers, Ritzen, Brand

فرزندان تحمل کنند و به زندگی پر تنش و آشوب خود ادامه دهند و یا از یکدیگر جدا شوند. خانواده های کشور ما هم از این امر مستثنی نیستند (سرای، شریفی و میرهاشمی، ۱۳۹۷).

۱-۴- مفهوم رفتار امتناع از مدرسه

پدیده هایی همچون امتناع از مدرسه، فرار از خانه، هراس از مدرسه، ترک تحصیل و افت تحصیلی، اگرچه مربوط به دانش آموزان است، ولی از مسائل مبتلابه نظام آموزشی می باشد (کریستن، ۲۰۱۹). هر یک از این پدیده ها، علاوه بر داشتن تأثیر متقابل در دیگری، نتایج و آثار ویژه ی خود را نیز دارا است و روش های مقابله و برخوردی جداگانه می طلبد (صالح اردستانی و خرمایی، ۱۳۹۹). امتناع از مدرسه در حال حاضر یک مشکل پیچیده ولی شایع برای روان شناسان می باشد. برای برخی از دانش آموزان دوره امتناع از مدرسه حاد و کوتاه است، ولی برای عده ای دیگر چند سال طول می کشد. دانش آموزانی که از مدرسه رفتن خودداری می کنند، از لحاظ هوشی در سطح متوسط قرار دارند، با این وجود آسیب روانی برخی از آنها ممکن است به دوران بزرگسالی نیز کشیده شود (سانتوس، کرسپو، کاناوارو و کازاک، ۲۰۱۶).

واقعیت این است که رفتار امتناع از مدرسه یک مشکل جدی است و والدین نباید نسبت به آن بی تفاوت باشند، چرا که مدرسه نرفتن تأثیرات بدی بر کودک و خانواده می گذارد. برای مثال موجب اختلافات خانوادگی و به هم ریختن خانواده می شود، مشکلات تحصیلی ایجاد می کند، تعاملات اجتماعی کودک را کم می کند و زمینه ساز بزهکاری و اضطراب می شود و عواقب اقتصادی دارد و این مسئله به خوبی ضرورت توجه به رفتار امتناع از مدرسه را نشان می دهد. ارتباط مناسب میان والدین، دانش آموزان و مدرسه برای ایمنی هیجانی هر کودک اهمیت اساسی دارد. والدین می توانند تا حد ممکن و در حد توان در تشخیص علل ریشه ای دسترسی به بهترین شیوه عملکرد کمک کنند. تحقیقات پیش بینی می کند که هیچ علت واحدی برای امتناع از مدرسه وجود ندارد، و علت ارائه شده از دانش آموزی به دانش آموز دیگر می تواند متغیر باشد (یینگ و لی، ۲۰۲۱).

۲- رفتار امتناع از مدرسه

۱-۲- تاریخچه رفتار امتناع از مدرسه

اولین بار در قرن نوزدهم غیبت از مدرسه مورد بررسی و تحقیق قرار گرفت. در آن زمان تحصیل اجباری بود و اولیای مدرسه بر حضور دانش آموز در مدرسه تاکید و تمرکز زیادی داشتند. فاگان (۱۹۹۲). اصطلاح گریز از مدرسه به دانش آموزانی برمی گردد که بیش از حد معمول از مدرسه غیبت می کردند. در ادبیات تحقیقی اولیه، گریز از مدرسه را غیبت عمدی و غیرقانونی و بدون اطلاع والدین تعریف می کردند (مورتون، گیلیز، رامنسیز، ۲۰۲۱). از آن زمان اصطلاحات گوناگونی برای توضیح غیبت مشکل ساز دانش آموز مطرح شده است. با یک نگاه جامع و تاریخی، تلاش صاحب نظران برای تعریف دقیق و طبقه بندی شده غیبت مشکل ساز از مدرسه مورد مطالعه قرار می گیرد (لی، گاستوم، ایلپراهیم، لفوری، مورو، بنویت، ۲۰۲۳).

^۱Santos, Crespo, Canavarro and Kazak

^۲Yeung& Li

^۳McClement

^۴Li, Guessoum, Ibrahim, Lefèvre, Moro& Benoit

از نگاه تاریخی مفهوم گریز از مدرسه و بزهکاری با هم ترکیب شده اند. این مفاهیم از زمان کار حرفه ای کلاین (۱۹۸۷) که معتقد بود دانش آموزانی که در کلاس حضور ندارند خواست قلبی اندکی به تحصیلات دارند و از نظر اخلاقی و عزت نفس بسیار ضعیف هستند و به این جهت از مدرسه غیبت می کنند تا با فضای آموزشی مدرسه مبارزه کنند. از آن زمان به بعد اصطلاحات زیادی برای توضیح غیبت مشکل ساز دانش آموز از مدرسه مورد استفاده قرار گرفته است. نگاه تاریخی که تلاشی است به جهت تعریف دقیق و طبقه بندی غیبت مشکل ساز در ادامه خواهد آمد (آدامز، ملیوکس، میتچلسون، سیمپسن، دارگیو^{۳۴}، ۲۰۲۱).

کلاین (۱۹۸۷) بر این باور بود که بچه هایی که در مدرسه حاضر نمی شوند، دارای آرمان، اخلاقیات و عزت نفس پایینی هستند و به جهت مبارزه با فضای تربیتی مدرسه اینگونه رفتار میکنند. از نظر کلاین این دانش آموزان به طور مشابه فاقد انگیزه، تعامل کننده با دوستان ناباب و دارای محیط خانوادگی ناامن هستند. این عقاید و نظرات موجب ایجاد مفهوم فرار از مدرسه به عنوان شکلی از بزهکاری گردید. از تاریخی موضوع اصلی فرار از مدرسه، شرایط مشکل ساز مانند والدین بی توجه یا سهل انگار، تایید منفی از همسالان، فضای ضعیف مدرسه و هوش پایین دانش آموز بودند (جابلانسکی^{۳۵}، ۲۰۲۲). امروزه فرار از مدرسه معنی گسترده تری دارد که شامل غیبت غیر موجه، غیرقانونی و غیبت مربوط به خرافه گرایی است که بر مبنای اضطراب دانش آموز قرار نگرفته اند. مفهوم جدید گریز از مدرسه به فقدان آگاهی والدین در مورد غیبت از مدرسه، بزهکاری یا مشکلات آموزشی و شرایط اجتماعی مشخص مانند فقر یا بی خانمان بودن نیز اطلاق می شود. به هر جهت گریز از مدرسه در تحقیقات به شکلی از بزهکاری تقلیل داده شده است (ماپین^{۳۶}، ۲۰۲۲). اصطلاح رفتار امتناع از مدرسه در مورد کودکان ۵ تا ۱۷ ساله ای به کار برده می شود که از مدرسه رفتن امتناع می ورزند، معمولاً هنگام مدرسه رفتن قشقرق راه می اندازند و وقتی هم به مدرسه می روند در ساعات درسی مدرسه را ترک کرده و از حضور در مدرسه خیلی ناراحت اند. این کودکان دائماً التماس می کنند دیگر مدرسه نروند که این امر منجر به اختلال در زندگی روزمره کودک با خانواده می شود (گانزالوز، گیمنز، ویسنت، سامارتین^{۳۷}، ۲۰۲۲).

۲-۲- مفهوم رفتار امتناع از مدرسه

یکی از سازه های بسیار مهم مطالعه شده توسط متخصصان سلامت روانی و آموزشی در طول قرن گذشته، رفتار امتناع از مدرسه یا اجتناب دانش آموز از حضور در مدرسه یا دشواری ماندن در کلاس برای کل یک روز می باشد (مائوپین^{۳۸}، ۲۰۲۲). رفتار امتناع از مدرسه واژه ای گسترده ای است که بسیاری از فرض های زیر گروه دانش آموزان با غیبت مشکل دار، شامل گریز، هراس از مدرسه، و امتناع از مدرسه به دلیل اضطراب را زیر پوشش قرار می دهد. به ویژه، این عبارت دانش آموزانی را که میزان زیادی از زمان مدرسه را از دست می دهند، آنهایی که دوره ها یا ساعاتی از یک روز مدرسه را از دست می دهند، آنهایی که به طور مداوم در آمدن به مدرسه تاخیر دارند، افرادی که رفتارهای اشتباه و ناسازگاری های متعددی را صبحگاهان، در تلاش برای غیبت از مدرسه انجام می دهند، افرادی که ترس افراطی از حضور در مدرسه را تجربه

^{۳۴}Adams, McLucas, Mitchelson, Simpson, Dargue

^{۳۵}Jablonski

^{۳۶}Maupin

^{۳۷}González, Giménez-Mirallas, Vicent, Sanmartín

^{۳۸}Maupin

می کنند و نیز آنهایی که به طور مداوم از والدین می خواهند که آنها را از مدرسه خارج کنند، شامل می گردد (اوادابوزید، الگانزوری، ساید، ۲۰۲۱). رفتار امتناع از مدرسه را زیر مجموعه ای از مشکلات حضور در مدرسه و مشکلی روانی اجتماعی معرفی می کنند که با بروز اضطراب و هیجان های متعدد با اندیشیدن به زمان رفتن به مدرسه و حضور مشکل در مدرسه مشخص می شود و در برخی از افراد غیبت معنی دار از مدرسه را نیز شامل می شود. به طور خلاصه می توان گفت که رفتار امتناع از مدرسه، عبارت است از امتناع کودک محور از رفتن به مدرسه یا دشواری ماندن در کلاس برای کل یک روز می باشد. همچنین رفتار امتناع از مدرسه ممکن است غیبت کامل یا جزیی از مدرسه، تاخیر مزمن، رفتارهای اشتباه صبحگاهی در تلاش برای نرفتن به مدرسه، یا استرس اساسی در مدرسه که درخواست برای غیبت های آتی را بیشتر می کند، باشد (کریستن، ۲۰۱۹). امتناع از مدرسه را به عنوان یک واژه گسترده ای معرفی نموده، که شامل امتناع دانش آموز از رفتن به مدرسه یا ماندن در مدرسه، یا دشواری آشکار و واضح در زمان حضور در کلاس، توضیح داده است (خرمایی و صالح اردستانی، ۱۳۹۵).

بر اساس شواهد پژوهشی آمار ترک تحصیل کنندگان نیز در میان گروه ها و موقعیت های مختلف متفاوت است؛ به عنوان مثال، دانش آموزان اسپانیایی ۱۰،۷ درصد، دانش آموزان سیاه پوست ۷،۹ درصد، دانش آموزان آسیایی ۵/۲ درصد و دانش آموزان سفید پوست ۴،۴ درصد دچار ترک تحصیل می شوند (مکفارلند، کیو و استارک، ۲۰۱۸). مجموع، مشکلات عدم حضور در مدرسه تهدیدی جدی برای پیشرفت تحصیلی و یادگیری دانش آموزان به حساب می آید. پژوهشگران به منظور توصیف مشکلات حضور در مدرسه واژه هایی چون مدرسه گریزی، اجتناب از مدرسه و امتناع از مدرسه را به کار برده اند. در تعریف تحصیل گریزی باید گفت گرایش به ترک تحصیل است. در این وضعیت روانشناختی دانش آموز در مدرسه حضور دارد، لیکن اگر فشارهای موقعیتی وجود نداشت اقدام به ترک تحصیل می کرد. این وضعیت روانشناختی با عنوان تحصیل گریزی مفهوم سازی شده است تا ضمن در بر داشتن مفهوم گریز از مدرسه، بیزاری تحصیلی را نیز در بر گیرد (صالح اردستانی و خرمایی، ۱۳۹۷). با توجه به اینکه تحصیل گریزی متغیری جدید در قلمرو پژوهش است، بررسی های اندکی در ارتباط با آن صورت گرفته است. با این حال، پژوهش ها در رابطه با متغیرهای مشابه و نزدیک به آن مانند مدرسه گریزی نشان دهنده پیامدهای نامطلوب مدرسه گریزی از جمله افزایش احتمال مصرف الکل و مواد مخدر، آینده شغلی نامطلوب، گرایش جنسی نایمن و سوء استفاده جنسی و کاری است (شکوهی و دیگران، ۱۴۰۰).

نحوه ارتباط بزرگسالان از جمله تعامل معلم با دانش آموز شامل توجه، احترام و شنونده بودن، نقش موثری بر حضور در مدرسه و پیشگیری از مدرسه گریزی و بهبود عملکرد تحصیلی دارد. دانش آموزانی که معتقدند توانایی کنترل نتایج مربوط به تجارب تحصیلی شان را دارند، بیشتر احتمال دارد تا به سختی کار کنند، تکالیفشان را تکمیل کنند و در کلاس ها حضور یابند که خود احتمال ترک تحصیل را کاهش می دهد (صالح اردستانی و خرمایی، ۱۳۹۹).

دانش آموز مدرسه گریز به درس بی علاقه است و دانش آموزی ضعیف و تنبل به حساب می آید؛ غیبت های ناپیوسته و متناوب دارد؛ دارای مشکلات اخلاقی حادی است؛ به خصوص زیاد دروغ می گوید؛ دست به دزدی می زند و از خانه فرار می

^{۳۹}Awad Abouzid, Shawky El-Ganzory & Sayed

^۴Kristen

^۴McFarland, Cui & Stark

کند؛ خانواده اش نظم و ثبات ندارد و گریز از مدرسه را با نقشه و رضایت انجام میدهد(یی وان و تاسی، ۲۰۲۱).^۴ مدرسه گریزی عبارت است از غیبت ناموجه از مدرسه که معمولاً بدون آگاهی والدین صورت می گیرد و مدرسه گریزی پایدار ممکن است اختلال رفتاری محسوب شود. مدرسه گریزی عبارت است از فرار از مدرسه بدون اجازه والدین و اولیای مدرسه. غیبت مکرر دانش آموز از مدرسه بدون اطلاع خانواده و عذر موجه، فرار از مدرسه محسوب می شود. بدین معنا که دانش آموز از نظر خانواده به مدرسه می رود ولی در عمل به جای رفتن به مدرسه وقت خود را طوری دیگر می گذراند. دانش آموز مدرسه گریز، فردی است که بی اجازه از مدرسه غایب می شود و کودکانی که با اجازه و یا به علت بیماری بستری می باشند از این تعریف مستثنا هستند(کشت ورزی کندازی و دیگران، ۱۴۰۰).

برخی متغیرهای جمعیتی نیز با رفتار امتناع از مدرسه می توانند در ارتباط باشند. به عنوان مثال، دانش آموزان با موقعیت اقتصادی اجتماعی پایین، بیشتر مضطربند یا از عناصر اجتماعی مدرسه بیشتر می ترسند (معلمان و همسالان). در حالی که دانش آموزان با موقعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، بیشتر از موقعیت های ارزیابی مثل نمره و امتحان می ترسند(هانکوک و دیگران، ۲۰۱۳). توجه به نیازهای فردی دانش آموزان دارای مشکلات امتناع از مدرسه می تواند از طریق راهبردهای چندگانه انجام گیرد از جمله مشاوره تحصیلی، روان درمانی، رویکرد شناختی رفتاری، خانواده درمانی، بازی درمانی، درمان دارویی و غیره(مک فارلند و دیگران، ۲۰۱۸).

۳-۲- ویژگی های امتناع از مدرسه

ویژگی مهم، واژه ی امتناع از مدرسه به عنوان یک عبارت گسترده، هم برای مشکلات حضور در مدرسه به دلیل اضطراب و هم مشکلات حضور در مدرسه به دلیل ویژگی های وابسته به گریز بکار برده می شود. امتناع از مدرسه علاوه بر اینکه از لحاظ مفهوم، اصطلاحی مبهم است در مفهوم سازی انواع مختلف از مشکلات حضور در مدرسه هم دارای تناقضاتی است که به صورت یک مانع قابل ملاحظه هم در تلاش برای پیشرفت دانش علمی و هم در راهکارهای موثر در مدیریت این مشکل، جلوه می نماید(مائوپین، ۲۰۲۱). واژه ی «هراس از مدرسه»^۵ با توصیف اولیه از پدیدآیی و ادامه ی آن، اکنون مورد استفاده قرار گرفته است و برخی اوقات به طور قابل معاوضه ای با واژه ی امتناع از مدرسه مورد استفاده قرار می گیرد. تعریف هراس از مدرسه و امتناع از مدرسه را بین نویسندگان منطقه ای و کارکنان مدرسه در انگلستان بررسی کرد و دریافت که هیچ تفاوت مشخصی بین این دو واژه نیست در حالی که برخی معتقدند که هراس از مدرسه یک زیر گروه از امتناع از مدرسه است و این در حالی است که برخی پیشنهاد داشتند که امتناع از مدرسه ممکن است به گروهی از دانش آموزان مربوط گردد(جابلاونسکی، ۲۰۲۴).^۶ مدرسه هراسی اغلب برای توصیف دانش آموزانی که از رفتن به مدرسه به دلیل ترس ها یا اضطراب ها خودداری می کنند به کار می رود. برای مثال، استفاده از اصطلاح «هراس» بیانگر ترس بالینی از برخی اشیاء یا موقعیت ها که در مدرسه وجود دارند یا درباره ی مدرسه هستند، بکار می رود که برای توصیف تمام دانش آموزانی که از شرکت در کل فعالیت های روزانه مدرسه یا بخشی از آن امتناع می کنند، از جمله دانش آموزانی که به دلیل اضطراب جدایی

^۴Yee Wan& TSUI

^۵Hancock

^۶Fear of school

^۷Jablonski

از مدرسه فرار می کنند، اصطلاحی ناکارآمد و غیردقیق است (آدامز و دیگران، ۲۰۲۱). پژوهش ها نیز ۴ ویژگی برای رفتار امتناع از مدرسه بیان می کنند:

- ۱- غیبت طولانی مدت ۲- اختلال هیجانی واضح، مثل کناره گیری، قشقرق، شکایات بدنی ۳- آگاهی والدین از مشکل غیبت ۴- عدم حضور رفتار ضد اجتماعی مشخص، که باعث جدایی هراس از گریز می گردد. تعریفی از رفتار امتناع از مدرسه توسط کرنی سیلورمن مطرح شده است که رفتار امتناع از مدرسه را امتناع دانش آموز از حضور در مدرسه، ماندن دشوار در مدرسه برای کل یک روز معرفی می کند و این تعریف باعث عدم تمایز فوبیا مڈرسه از امتناع مدرسه می گردد (لی و دیگران، ۲۰۲۱).

۴-۲- علائم رفتار امتناع از مدرسه

رفتار امتناع از مدرسه ۵ تا ۲۸ درصد از کودکان مدرسه را تحت تأثیر قرار می دهد که شیوع آن در دختران و پسران برابر است. کودکان و نوجوانان به چهار دلیل اساسی رفتار امتناع از مدرسه را از خود بروز می دهند: (الف) اجتناب از وضعیت ها یا فعالیت هایی که عاطفه منفی (مثلا اضطراب، ترس و افسردگی) ایجاد می کنند؛ (ب) گریز از وضعیت ها یا موقعیت هایی که در آنها ارزیابی های آزاردهنده صورت می گیرد (مثل امتحان شفاهی، امتحان کتبی، و ارزیابی همسالان)؛

(ج) جلب توجه (برای مثال کسب منافع ثانویه اضطراب جدایی)،

(د) تقویت های محسوس مثل پرسه زدن با دوستان، دیر از خواب بیدار شدن، بازی های ویدیویی یا کامپیوتری، تماشای تلویزیون، ورزش و غیره (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۹۶).

دو مؤلفه اول بر اساس تقویت منفی شکل می گیرند زیرا این رفتارها بر اساس اجتناب از موقعیت های ناخوشایند شکل می گیرند (مانند اضطراب و فوبی مدرسه)، در حالی که دو مؤلفه بعدی بر اساس تقویت مثبت شکل می گیرند، زیرا رفتارهای بیرون از مدرسه به وسیله توجه و پاداش تقویت می شود. کودکانی که مدرسه نمی روند با طیف وسیعی از مشکلات از جمله اختلال های اضطرابی، ترک تحصیل، اختلال رفتار هنجاری، اختلال هویت جنسی، بزهکاری، اختلال های خواب و سایر بیماری های روان، مشکلات تحصیلی، خانوادگی و اختلاف با مسئولین مدرسه روبرو می شوند. نشانگان بالینی رفتار امتناع از مدرسه دارای علائم درون نمود^۷ از جمله اضطراب تعمیم یافته، اضطراب اجتماعی، اختلال وحشت زدگی، ترس، افسردگی، انزوای اجتماعی، سرگردانی و مشکلات جسمانی به ویژه دل درد و سردرد و علائم برون نمود^۸ از جمله فرار از مدرسه یا خانه، پرخاشگری در کلاس، پرخاشگری جسمانی برای اجتناب از رفتن به مدرسه، سرپیچی کردن، سازش ناپاافتگی و امتناع از راه رفتن است. البته برخی از کودکان ترکیبی از نشانگان درون نمود و برون نمود را از خود بروز می دهند (پارک، ییم، ۲۰۱۵)^۹. این کودکان ممکن است دچار وحشت شبانه و ادرار بی اختیاری نیز شوند و در موارد شدیدتر بیم، پارک، هانگ^۹ (۲۰۱۵). این کودکان ممکن است دچار وحشت شبانه و ادرار بی اختیاری نیز شوند و در موارد شدیدتر ممکن است بسیار افسرده شده و به خود آسیب برسانند و یا حتی اقدام به خودکشی کنند، به علاوه این مشکل برای سیستم آموزشی هزینه بردار است و زمان زیادی را به خود اختصاص می دهد. بدیهی است این مشکل، وضعیت بسیار ناراحت کننده

^۷phobia

^۸Inside

^۹exterior

^۹Park Yim, Park, Hong

ای برای تمام خانواده ها بوجود می آورد و با توجه به اهمیت این مسئله لازم است که عوامل این رفتار هر چه زودتر برطرف شوند. درمان های فعلی روان شناختی به طور نسبی موفق بوده اند، با این حال درمان های دقیق تری برای همه جنبه های این مشکل ضروری است (هایت، کارنی، هندرسون، ۲۰۱۳). به منظور پوشش دادن این جنبه ها، مداخلات شناختی- رفتاری انجام شد و حمایت های تجربی خوبی به دست آمد، به طوری که باعث شد ۸۸ درصد کودکان به طور معمول در مدرسه حضور یابند. همچنین در پژوهشی که توسط براین و همکاران صورت گرفت، رفتاردرمانی دیالکتیک برای امتناع از مدرسه نتایج امیدوار کننده ای داشت. طبق بررسی های صورت گرفته در مورد درمان شناختی- رفتاری نشان داد که کودکان سنین پایین تر از این درمان نتیجه نگرفته اند که در تبیین این موضوع می توان گفت که اول اینکه امتناع از مدرسه در سنین پایین شدیدتر از سایر سنین است؛ دوم اینکه در کودکان سنین پایین تر امتناع از مدرسه با سبک تربیتی نادرست والدین همراه است و سبک تربیتی ناسالم شکست درمان را افزایش میدهد؛ و سوم اینکه تحول شناختی کودکان از جمله ظرفیت و مهارت های شناختی کودکان بر نتایج درمانی شناختی رفتاری تأثیر می گذارد (لی و دیگران، ۲۰۲۱). از این رو می توان گفت که شیوه های درمانی مانند رفتاردرمانی شناختی و رفتار درمانی دیالکتیک بیشتر برای کودکان بزرگ تر و نوجوانان کاربرد دارد. علاوه بر این موفقیت رفتار درمانی شناختی نیازمند همکاری فعال بین کودک و درمانگر است با این حال رسیدن به میزان کامل همکاری ممکن نیست، زیرا برخی بیماران از شرکت در درمان امتناع می کنند. برخی کودکان اضطرابشان آنقدر شدید است که از شرکت در درمان که لازمه آن روبرو شدن با ترس هاست، امتناع می کنند (آدامز و دیگران، ۲۰۲۱).

۳- مبانی نظری

با توجه به این که مدرسه گریزی یک مشکل رفتاری است و در زمره ی اختلالات رفتاری جای دارد، به نظر می رسد که نیاز است تا دیدگاه های نظری مهم در این باره مطرح گردد:

۱- دیدگاه زیست شناختی:^۱ این دیدگاه در کلی ترین شکل خود حکایت از این دارد که رشد اختلال های رفتاری به عامل بیولوژی مربوط می شود. صاحبان این دیدگاه معتقد اند که آشفتگی های بدنی باعث رفتار پریشان می شود. هسته ی اصلی نقطه نظر زیست شناختی، نتیجه ی یافته هایی است که از رابطه ی بین عفونت ها و نواقص بدنی با رفتار پریشان به دست آمده است. افراطی ترین نظریه ی زیست شناختی معتقد است که اختلال های رفتاری، یا موروثی است یا ناشی از آسیب یا عفونت قبل یا بعد از تولد. نظر کمتر افراطی، باز هم بر کارکرد زیست شناختی (گرایش به کم رویی) و محیط اجتماعی (میزان بالای بیکاری و فقر در جامعه تأکید دارد. در حال حاضر، پذیرفته ترین نقشی که درباره ی بیولوژی وجود دارد استعداد مزاجی و فشار خارجی است، به این مفهوم که در پدید آمدن مشکل رفتاری، آمادگی ابتلا به بیماری و رویدادهای محیطی در هم تأثیر متقابل دارند (جابلانسکی، ۲۰۲۱).

۲- دیدگاه روان پویشی:^۲ دیدگاه روان پویشی بر این باور است که افکار و هیجان ها علل مهم رفتار هستند. این دیدگاه برای تبیین اختلال های رفتاری سهولت آمدن به آگاهی فرد متفاوت است. فروید علاقه مند بود به این که چه گونه این مضامین روانی ناخودآگاه بر رفتار خود آگاه تأثیر می گذارد. او ادعا کرد که میزان تعارض درونی مربوط به رویدادهای روانی در

^۱Haight, Kearney, Hendron, Schafer

^۲Biological perspective

^۳Psychoanalytic perspective

تعیین آگاهی از آنها عاملی مهم است. هر اندازه تعارض ناخودآگاه فشرده تر باشد، آسیب پذیری شخص بیشتر است. بر اساس معیارهای نظریه ی روان کاوی، انسان هنگامی بیمار می شود که تعادل میان عناصر اساسی شخصیت وی یعنی نهاد، خود و فراخود به هم بخورد. بیماران روانی معمولاً نهادی حریص و فراخودی به شدت کنترل کننده دارند و خود آنان تقویت نشده یا تحت فشار است (مائوپین، ۲۰۲۱).

۳- دیدگاه شناختی:^۳ انسان موجودی پیچیده و بغرنج است و مانند یک موجود ساده در برابر محرکها عمل نمی کند، بلکه درباره ی موقعیتی که در آن قرار دارد می اندیشد و سپس بر حسب درک و فهم اش از محیط و موقعیت واکنش نشان میدهد. پیازه در چهار چوب نگرش شناختی به مسئله ی اختلال رفتاری معتقد است که یکی از دو بعد رفتاری یا دچار نارسایی رشدی یا تحولی است و یا گرفتار رشدیافتگی منفی. منظور از رشد یافتگی منفی، آن جنبه از اختلال های رفتاری است که در محیط های نامناسب و یا پر از کشمکش و تضاد ایجاد میشود (مکلمند و دیگران، ۲۰۲۱).

۵- دیدگاه رفتاری:^۴ این دیدگاه بر تأثیر محیط و یادگیری در بروز اختلال های رفتاری تأکید دارد. واتسون، بر خلاف فروید، به عوض تعارض های روانی درونی ناخودآگاه، به رویدادهای قابل رؤیت تأکید دارد. یادگیری و تأثیر محیط، کانون های بررسی رفتار به حساب می آید. روند یادگیری در سرتاسر عمر ادامه دارد و از این رو، این تصور که شکل گیری شخصیت تا سن مخصوصی صورت می گیرد نمی تواند معنادار باشد. این دیدگاه مشکلات رفتاری را ناشی از تعامل محیط و یادگیری میداند. آنها معتقد اند که رفتارهای به هنجار و نابه هنجار، هر دو از محیط فراگرفته می شود. همچنین، این دیدگاه اثرات تقویت کننده ها و الگوهای نامناسب را در پیدایش اختلال رفتاری مهم می داند (لی و دیگران، ۲۰۲۱).

۶- دیدگاه اجتماعی:^۵ در این دیدگاه رفتار غیر انطباقی به مثابه بیماری یا مشکلی که فقط در فرد وجود داشته باشد انگاشته نمی شود. بلکه این دیدگاه این گونه رفتارها را، حداقل تا حدی، به عنوان نقصی در نظام حمایت اجتماعی فرد می بیند. این نظام شامل همسر، والدین، خواهران و برادران، وابستگان، دوستان، معلمان، سازمان های اجتماعی، مدرسه و نهادهای دولتی است. روان شناسان اجتماعی، محیط اجتماعی و عوامل وابسته به آن را مثل وضعیت اجتماعی اقتصادی مورد مطالعه قرار میدهند. نظریات علت اجتماعی بر آن اند که مدارس ضعیف، جنایت، مسکن نامناسب و تعصب، در طبقه های پایین اقتصادی بیشتر وجود دارد. بر این اساس روان شناسان اجتماعی انطباق ناصحیح یا رفتار غیرعادی را نتیجه ی نقص نظام های حمایت اجتماعی می بینند (لی و دیگران، ۲۰۲۱).

۴- روش شناسی تحقیق

روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری پژوهش را کلیه دانش آموزان دختر در منطقه ۱۸ تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱ تشکیل می دهند. جامعه آماری کلیه دانش آموزان دختر در منطقه ۱۸ تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱ است که از این میان ۳۸۴ نفر براساس جدول مورگان انتخاب می شوند و روش نمونه گیری به صورت تصادفی ساده است. از آمار توصیفی و استنباطی استفاده می شود و در نهایت جهت تجزیه و تحلیل فرضیه های تحقیق از آزمون ضریب همبستگی پیرسون با کمک نرم افزار SPSS استفاده خواهد شد.

^۳Cognitive perspective

^۴Behavioral perspective

^۵Social perspective

۵- یافته‌های استنباطی

در تحلیل‌های آمار استنباطی همواره نظر بر این است که نتایج حاصل از مطالعه گروه کوچکی به نام نمونه چگونه به گروه بزرگ‌تری به نام جامعه تعمیم داده شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷). برای پاسخ به سوالات پژوهش و نتیجه از داده‌های جمع‌آوری شده از روش‌های مناسبی استفاده گردید تا بتوان از داده‌ها نهایت بهره‌برداری صورت گیرد که در ادامه به آن‌ها پرداخته شده است. با توجه به غیرنرمال بودن داده‌ها از روش آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می‌کنیم. ضریب همبستگی بهترین معیار تشخیص وجود یا عدم وجود ارتباط میان دو یا چند متغیر و بیان شدت یا ضعف آن است. اگر همبستگی فقط بین دو متغیر باشد آن را همبستگی ساده و اگر بین بیش از دو متغیر باشد به همبستگی چند متغیره معروف است. در این تحقیق با توجه به غیرنرمال بودن داده‌ها از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

۵-۱- رگرسیون برای پیش‌بینی رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه بر اساس انسجام خانواده

برای اطمینان بیشتر از نتایج به دست آمده به بررسی و آزمون فرضیات بر اساس وجود روابط دوسویه بین و متغیر وابسته و متغیر مستقل پرداخته شد. در خصوص معناداری مدل رگرسیون از جدول آنوا استفاده گردید. این جدول نشان می‌دهد که آیا مدل رگرسیون می‌تواند به طور معناداری و مناسبی تغییرات متغیر وابسته را پیش‌بینی کند. برای بررسی معناداری به ستون Sig نگاه می‌کنیم. این ستون معناداری آماری مدل رگرسیون را نشان می‌دهد که چنانچه میزان به دست آمده کمتر از ۰/۰۵ باشد نتیجه می‌گیریم که مدل به کار رفته، پیش‌بینی کننده خوبی برای متغیر تحقیق است. میزان معناداری در مثال ما کمتر از میزان ۰/۰۵ است که بیان‌گر این است که مدل رگرسیونی معنادار است.

۴-۸ جدول آنوا

مدل	مجموع مربعات	آزادی	میانگین مربع	مقدار F	مقدار معناداری
۱	رگرسیون ۸۹/۴۷۲	۱	۸۹/۴۷۲	۳۰۲/۴۵۵	۰/۰۰۰
پسماند	۵۱/۴۷۲	۱۹۹	۰/۲۹۶		
مجموع	۱۴۰/۹۴۴	۳۹۰			

از سوی دیگر، همانطور که در جدول ۴-۸ مشاهده می‌شود مقدار معناداری برابر صفر است که از سطح معناداری ۰/۰۵ کوچکتر است. بنابراین وجود رابطه خطی در بین متغیرها به اثبات می‌رسد. ضریب رگرسیون چندگانه برابر ۰/۵۲۴- می‌باشد و علامت منفی نشان دهنده رابطه خطی و معکوس بین انسجام خانواده با رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه است. این امر بدان معناست که شدت رابطه متغیر مستقل با متغیر وابسته برابر ۵۳ درصد است.

جدول ۲ مدل خلاصه شده

مقدار واتسون	دوربین تخمین استاندارد	خطای مربع شده	R تنظیم مربع	R مربع	مدل
۱/۸۶۹	۰/۵۴۳	-۰/۴۱۷	-۰/۴۲۹	-۰/۵۲۴	۱

با توجه به جدول ۴-۹ مقدار دوربین واتسون که برابر ۱/۸۶۹ می باشد، می توان گفت که بین متغیر وابسته و متغیر مستقل عدم همبستگی بین خطاها برقرار است. از این رو می توان رگرسیون انجام داد.

جدول ۳ نتایج آزمون رگرسیون چندگانه مربوط به متغیر مستقل با متغیر وابسته

مقادیر معناداری	مقادیر تی	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده	مدل
		بتا	خطای استاندارد	B
۰/۰۰۰	۱۱/۵۹۰	۰/۱۳۰	۱/۵۰۷	ثابت
۰/۰۰۰	-۱۷/۳۹۱	۰/۵۲۴	۰/۰۳۸	-۰/۴۱۹ انسجام خانواده

همانگونه که از جدول ۳ پیداست، ردیف نخست متعلق به مقدار ثابت معادله می باشد که برابر ۱/۵۰۷ است. آماره آزمون نیز برابر ۱۱/۵۹۰ است. اما نکته ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر ۰/۰۰۰ می باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر ۰/۰۵ است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می شود. ردیف دوم جدول متعلق به متغیر مستقل وضعیت خانواده می باشد. همانگونه که از جدول پیداست، میزان ضریب رگرسیون برابر -۰/۴۱۹ می باشد آماره آزمون نیز برابر ۱۷/۳۹۱- است. اما نکته ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر ۰/۰۰۰ می باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر ۰/۰۵ است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می شود. با عنایت به موارد فوق، می توان معادله رگرسیونی را به صورت زیر نوشت که در آن A برابر است با رفتار امتناع دانش آموز از مدرسه، B برابر است با انسجام خانواده. و نشان دهنده این است هر چقدر انسجام خانواده (B) ارتقا پیدا کند، رفتار امتناع دانش آموز از مدرسه (A) کاهش می یابد.

$$A = 1.507 - 0.419 B$$

۵-۲- رگرسیون برای پیش بینی رفتار امتناع دانش آموز از مدرسه بر اساس ابرازگری خانواده

برای اطمینان بیشتر از نتایج به دست آمده به بررسی و آزمون فرضیات بر اساس وجود روابط دوسویه بین و متغیر وابسته و متغیر مستقل پرداخته شد. در خصوص معناداری مدل رگرسیون از جدول آنوا استفاده گردید. این جدول نشان می دهد که آیا مدل رگرسیون می تواند به طور معناداری و مناسبی تغییرات متغیر وابسته را پیش بینی کند. برای بررسی معناداری به ستون Sig نگاه می کنیم. این ستون معناداری آماری مدل رگرسیون را نشان می دهد که چنان چه میزان به دست آمده کمتر از

۰/۰۵ باشد نتیجه می‌گیریم که مدل به کار رفته، پیش‌بینی کننده خوبی برای متغیرهای تحقیق است. میزان معناداری در مثال ما کمتر از میزان ۰/۰۵ است که بیانگر این است که مدل رگرسیونی معنادار است.

جدول ۴ جدول آنوا

مدل	مجموع مربعات	آزادی	میانگین مربع	مقدار F	مقدار معناداری
۱ رگرسیون	۷۶/۸۰۶	۱	۷۶/۸۰۶	۱۹۱/۲۳۱	۰/۰۰۰
پسماند	۶۹/۸۸۵	۱۹۹	۰/۴۰۲		
مجموع	۱۴۶/۶۹	۳۹۰			

از سوی دیگر، همانطور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود مقدار معناداری برابر صفر است که از سطح معناداری ۰/۰۵ کوچکتر است. بنابراین وجود رابطه خطی در بین متغیرها به اثبات می‌رسد. ضریب رگرسیون چندگانه برابر ۰/۵۲۴ می‌باشد. و علامت مثبت نشان دهنده رابطه خطی و مستقیم بین ابرازگری خانواده و رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه است. این امر بدان معناست که شدت رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته برابر ۵۳ درصد است.

جدول ۵ مدل خلاصه شده

مقدار واتسون	دوربین تخمین استاندارد	خطای مربع شده	R مربع تنظیم	R مربع	مدل
۱/۸۷۵	۰/۶۳۳	۰/۴۲۹	۰/۵۲۱	۰/۵۲۴	۱

با توجه به جدول ۵ مقدار دوربین واتسون که برابر ۱/۸۷۵ می‌باشد، می‌توان گفت که بین متغیر متغیر وابسته و متغیر مستقل عدم همبستگی بین خطاها برقرار است. از این رو می‌توان رگرسیون انجام داد.

جدول ۶ نتایج آزمون رگرسیون چندگانه مربوط به متغیر پیش بین و ملاک

مقدار معناداری	مقادیر تی	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده	مدل
		بتا	خطای استاندارد B	
۰/۰۰۰	۱۲/۲۰۶		۰/۱۵۲	ثابت
۰/۰۰۰	۱۳/۸۲۹	۰/۵۶۹	۰/۴۳۸	ابرازگری خانواده

همانگونه که از جدول ۶ پیداست، ردیف نخست متعلق به مقدار ثابت معادله می‌باشد که برابر $1/850$ است. آماره آزمون نیز برابر $12/206$ است. اما نکته‌ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر $0/000$ می‌باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر $0/05$ است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می‌شود. ردیف دوم جدول متعلق به متغیر مستقل ابرازگری خانواده هم می‌باشد. همانگونه که از جدول پیداست، میزان ضریب رگرسیون برابر $0/438$ می‌باشد آماره آزمون نیز برابر $13/829$ است. اما نکته‌ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر $0/000$ می‌باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر $0/05$ است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می‌شود. با عنایت به موارد فوق، می‌توان معادله رگرسیونی را به صورت زیر نوشت: که در آن A برابر است با رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه، B برابر است با ابرازگری خانواده. و نشان دهنده این است هر چقدر ابرازگری خانواده (B) افزایش پیدا کند، رفتار امتناع دانش‌آموز (A) از مدرسه افزایش می‌یابد.

$$0,438 B+A=1.850$$

۳-۶- رگرسیون برای پیش‌بینی رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه بر اساس تعارض خانواده

برای اطمینان بیشتر از نتایج به دست آمده به بررسی و آزمون فرضیات بر اساس وجود روابط دوسویه بین و متغیر وابسته و متغیر مستقل پرداخته شد. در خصوص معناداری مدل رگرسیون از جدول آنوا استفاده گردید. این جدول نشان می‌دهد که آیا مدل رگرسیون می‌تواند به طور معناداری و مناسبی تغییرات متغیر وابسته را پیش‌بینی کند. برای بررسی معناداری به ستون Sig نگاه می‌کنیم. این ستون معناداری آماری مدل رگرسیون را نشان می‌دهد که چنانچه میزان به دست آمده کمتر از $0/05$ باشد نتیجه می‌گیریم که مدل به کار رفته، پیش‌بینی کننده خوبی برای متغیرهای تحقیق است. میزان معناداری در مثال ما کمتر از میزان $0/05$ است که بیانگر این است که مدل رگرسیونی معنادار است.

جدول ۷ جدول آنوا

مدل	مجموع مربعات	آزادی	میانگین مربع	مقدار F	مقدار معناداری
۱	رگرسیون	۵۹/۵۴۶	۱	۵۹/۵۴۶	۰/۰۰۰
	پسماند	۴۴/۴۹۵	۱۹۹	۰/۴۰۲	
	مجموع	۱۰۶/۹۸	۳۹۰		

از سوی دیگر، همانطور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود مقدار معناداری برابر صفر است که از سطح معناداری $0/05$ کوچکتر است. بنابراین وجود رابطه خطی در بین متغیرها به اثبات می‌رسد. ضریب رگرسیون چندگانه برابر $0/504$ می‌باشد. و علامت مثبت نشان دهنده رابطه خطی و مستقیم بین تعارض خانواده و رفتار امتناع دانش‌آموز از مدرسه است. این امر بدان معناست که شدت رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته برابر 53 درصد است.

جدول ۸ مدل خلاصه شده

مقدار واتسون	دوربین تخمین استاندارد	خطای مربع شده	R تنظیم مربع	R	مدل
۱/۳۸۹	۰/۵۴۷	۰/۳۶۹	۰/۳۶۹	۰/۵۰۴	۱

با توجه به جدول ۸ مقدار دوربین واتسون که برابر ۱/۸۶۹ می باشد، می توان گفت که بین متغیر پیش بین و ملاک عدم همبستگی بین خطاها برقرار است. از این رو می توان رگرسیون انجام داد.

جدول ۹ نتایج آزمون رگرسیون چندگانه مربوط به متغیر مستقل با متغیر وابسته

مقادیر معناداری	مقادیر تی	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده	مدل
		بتا	خطای استاندارد B	
۰/۰۰۰	۱۳/۴۱۹	۰/۱۰۸	۱/۷۲۵	ثابت
۰/۰۰۰	۱۴/۳۰۹	۰/۶۸۴	۰/۰۲۴	تعارض خانواده

همانگونه که از جدول ۹ پیداست، ردیف نخست متعلق به مقدار ثابت معادله می باشد که برابر ۱/۷۲۵ است. آماره آزمون نیز برابر ۱۳/۴۰۹ است. اما نکته ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر ۰/۰۰۰ می باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر ۰/۰۵ است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می شود. ردیف دوم جدول متعلق به متغیر مستقل تعارض خانواده می باشد. همانگونه که از جدول پیداست، میزان ضریب رگرسیون برابر ۰/۶۰۱ می باشد آماره آزمون نیز برابر ۱۴/۳۰۹ است. اما نکته ای که باید بدان توجه نمود میزان معناداری این آماره است که برابر ۰/۰۰۰ می باشد. از آنجا که سطح معناداری این آماره کوچکتر ۰/۰۵ است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که این آماره معنادار بوده و در معادله رگرسیون وارد می شود. با عنایت به موارد فوق، می توان معادله رگرسیونی را به صورت زیر نوشت: که در آن A برابر است با امتناع دانش آموز از مدرسه، B برابر است با تعارض خانواده. و نشان دهنده این است هر چقدر تعارض خانواده (B) افزایش پیدا کند، امتناع دانش آموز از مدرسه (A) افزایش می یابد.

$$0.601A + 1.725$$

بحث و نتیجه گیری

تاکنون پژوهش هایی در رابطه با رفتارهای امتناع از مدرسه توسط دانش آموزان انجام شده است به طور مثال کیانی چلمردی و دیگران (۱۳۹۷) در پژوهش خود بیان می کنند که روابط موجود در خانواده و رابطه والدفرزندی عامل بسیار مهمی در رشد و اجتماعی شدن فرزندان است. روابط آشفته و گسسته میان اعضای خانواده، آن ها را در معرض ترک تحصیل و حتی خودکشی

قرار می دهد. همچنین طالبی (۱۴۰۰) به نقش والدین در مشکلات رفتاری درونی سازی و برونی سازی کودکان می پردازند و بیان می کنند که مشکلات والدین، مسائل و مشکلات رفتاری کودکان را افزایش می دهد. همچنین ابراهیم زاده و دیگران (۱۳۹۶) در پژوهشی به تاثیر آموزش مدیریت والدین در کاهش رفتار امتناع از مدرسه رفتن دانش آموزان دبستانی پرداختند و نتایج نشان داد که مداخله آموزش مدیریت والدین توانسته است نشانه های ترس و امتناع از مدرسه رفتن در کودکان را به طور معناداری کاهش دهد. نتایج تحلیل داده ها نشان می دهد که بین تعارض خانواده با رفتار امتناع دانش آموز از مدرسه رابطه معناداری وجود دارد. میزان ضریب همبستگی (۰/۵۰۴) بدست آمده با فراوانی ۳۹۰ در سطح الفای ۰/۰۵ معنادار است. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می توان گفت که این فرضیه پذیرفته می شود. بین تعارض خانواده با رفتار امتناع دانش آموز از مدرسه رابطه مستقیمی وجود دارد. به عبارتی دیگر، هر چقدر تعارض در خانواده بیشتر شود، دانش آموزان بیشتر از مدرسه امتناع میکنند. در تبیین این نتیجه می توان گفت که بروز اختلاف و عدم تفاهم در خانواده شایع است و به طور طبیعی در همه زمینه های شغلی، تحصیلی، خانوادگی، ازدواج و در سطح فردی و جمعی، تعارض رخ می دهد؛ بنابراین روابط خانوادگی نیز از این امر مستثنا نیست. برای همین باید گفت، امروزه، بیشتر خانواده ها در جهان به نوعی تعارض را تجربه می کنند. تعارض به این معناست که فرد بین اهداف، نیازها یا امیال شخصی خود و طرف مقابلش ناهمسازی و ناهمخوانی می بیند. تعارض خانوادگی زمانی اگر شدت یابد، سبب خشم، دشمنی، کینه، نفرت، حسادت و سوء رفتار کلامی و فیزیکی در روابط خانواده می شود و حالتی غیر عادی به خود می گیرد و می تواند بر رفتار امتناع از مدرسه در دانش آموزان را سبب شود که این یافته با نتایج پژوهش های اوانز و همکاران (۲۰۲۰) و لی و همکاران (۲۰۲۱) در یک جهت است.

منابع

۱. -ابراهیم زاده، خوشدوی، و آگشته، منصور، و زینال پور، فاطمه، و اشرف زاده، صفورا. (۱۳۹۶). تاثیر آموزش مدیریت والدین در کاهش رفتار امتناع از مدرسه رفتن دانش آموزان دبستانی. سلامت روان کودک (روان کودک)، ۴(۴)، ۷۱-۸۰.
۲. -احمدی ده قطب الدینی، محمد (۱۳۸۹). رابطه بین وضعیت اجتماعی-اقتصادی خانواده، راهبردهای یادگیری و توانایی حل مساله ریاضی در میان دانشجویان. برنامه ریزی درسی-دانش و پژوهش در علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان. شماره ۲۵، ۱۰۱-۱۳۰.
۳. -ارقبایی، محمد، سلیمانیان، علی اکبر، محمدی پور، محمد. (۱۳۹۷). نقش جو عاطفی خانواده در گرایش به مصرف مواد: بررسی نقش میانجی عاطفه منفی. فصلنامه اعتیاد پژوهی سومصرف مواد، سال دوازدهم، ۴۵.
۴. -بدای، سجاد، اصغری ابراهیم آباد، محمدجواد، مشهدی. (۱۳۹۸). اثربخشی گروه درمانی بین فردی کوتاه مدت بر کاهش نشانه های اضطراب اجتماعی و ابزارگری هیجانی دانشجویان دارای اضطراب اجتماعی. پژوهش های روانشناسی بالینی و مشاوره، ۹(۲)، ۴۳-۵۵.
۵. -پهلوان صادق، اعظم، کجباف، محمدباقر. (۱۳۹۰). نقش واسطه ای فرایند آموزش ریاضی و فرهنگ مدرسه در ارتباط میان وضعیت اقتصادی- اجتماعی خانواده و باورها و ارزش ها درباره یادگیری ریاضی با نگرش ریاضی نوآوری های آموزشی. ۱۰(۴)، ۱۴۹-۱۶۸.

۶. -جهانبخش گنجه، صادق (۱۳۹۹). مطالعه کیفی احساس امنیت زنان در محیط خانواده مورد مطالعه: زنان مراجعه کننده به مراکز مشاوره در شهرستان کرج. مطالعات زن و خانواده، پژوهشکده زنان دانشگاه الزهراء. دوره ۸، شماره ۲. ۱۱۴-۷۹.
۷. -خرمایی، فرهاد، اردستانی، سمیرا (۱۳۹۵). پیش بینی تحصیلی گریزی براساس رویکرد یادگیری با میانجی گری جهت گیری اهداف. سومین همایش ملی روانشناسی مدرسه. دانشگاه الزهراء. تهران.
۸. -درخشان، معراج، یوسفی، سلمان، نجارپوریان، علی. (۱۴۰۰). رابطه جو عاطفی خانواده و سرزندگی تحصیلی با توجه به نقش واسطه گری خودپنداره تحصیلی: مدل سازی معادله ساختاری. فصلنامه علمی پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد واحد بجنورد، ۱۶ (۱۶۶)، ۳۷-۵۶.
۹. -رشیدزاده، عبدالله. (۱۳۹۸). اثربخشی بسته آموزشی خودتنظیمی فراشناختی بر مولفه های اهمالکاری تحصیلی (با نقش تعدیلی خودپنداره تحصیلی). نوآوری های آموزشی. ۱۸ (۴)، ۱۵۴-۱۳۷.
۱۰. -رحیمی، ماریا (۱۴۰۰). بررسی تجربه دانشجویان سه دهه گذشته تاکنون از سیرتحول مفهوم خانواده ایرانی، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۱۴-۷۹.
۱۱. -زینب شاه بختی، عبدالله شفیع آبادی، جعفر حسنی، محمود جاجرمی، (۱۳۹۹). طراحی مدل مفهوم خانواده در زوجین متقاضی طلاق بر اساس نظریه داده بنیاد، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۴ (۱۵)، ۲۷۸-۲۳۹.
۱۲. -سرایبی، س، شریفی، پ، میرهاشمی (۱۳۹۷). سنجش نقش عوامل خانوادگی و مدرسه ای موثر در مهارت های زندگی نوجوانان مقطع تحصیلی متوسطه دوم شهر تهران. فصلنامه روانسنجی، ۶ (۲۴)، ۱۱۹-۱۳۶.
۱۳. -شکوهی، محمدجعفر. امیریان زاده، مژگان و کشت ورزکنذازی. احسان. (۱۴۰۰). رابطه ذهن آگاهی با رفتار غیرمولد تحصیلی: نقش واسطه ای خودپنداشت تحصیلی. پژوهش های برنامه درسی، ۱۱ (۱)، ۲۰۸-۱۷۸.
۱۴. -شاکرمی، مریم، صادقی، مسعود، قدم پور، عزت الله. (۱۳۹۶). تدوین مدل درگیری تحصیلی براساس عوامل جو روانی- اجتماعی کلاس درس و جو عاطفی خانواده با نقش میانجی تاب آوری تحصیلی. فصلنامه علمی- پژوهشی روش ها و مدل های روانشناختی، سال هشتم، شماره ۳، پیاپی ۲۹، ۱۵۹-۱۸۲.
۱۵. -طلائی، خداکرم، سعدی پور، اسماعیل. اسدزاده، حسن. (۱۳۹۸). روابط اداراک از محیط کلاس درس، اداراک از محیط خانواده و عملکرد تحصیلی از طریق اشتیاق تحصیلی در دانش آموزان ششم ابتدایی: الگوی ساختاری. فصلنامه پژوهش های نوین روانشناختی، سال ۱۴، شماره ۵۴.
۱۶. -صالح اردستانی، سمیرا، خرمایی، فرهاد. (۱۳۹۹). رابطه بین محیط کلاس و تحصیل گریزی دانش آموزان: نقش واسطه ای اداراک خود، نشریه علمی آموزش و ارزشیابی، ۱۳ (۴۹)، ۱۲۵-۱۰۹.
۱۷. -عباسی، عبدالله، رجایی، علیرضا، بیاضی، حسین. جعفریان، حمید (۱۴۰۰). پیش بینی گرایش به رفتارهای پرخطر براساس اداراک جو روانی- عاطفی خانواده و سبک فرزندپروری با میانجی گری سبک زندگی سلامت در نوجوانان. رویش روانشناسی، سال ۱۰، شماره ۱۰، شماره ۶۷.
۱۸. -عرب نژاد، شادی، مفاخری، عبدالله، رنجبر، محمدجواد (۱۳۹۷). نقش انسجام خانواده و خودارزشمندی در پیش بینی گرایش به رفتارهای پرخطر در دانش آموزان مقاطع متوسطه اول. مطالعات روانشناختی. دوره ۱۴، شماره ۱.
۱۹. -عزیزی، یگانه (۱۳۹۴). کنکاش در عملکرد خانواده: مقایسه موقعیت فرهنگی- اجتماعی، سبک های والدگری، انسجم، و عملکرد خانواده، قابلیت های درون فردی و بین فردی در دانش آموزان دختر و پسر. نشریه پژوهش در نظام های آموزشی، ۹ (۲۸)، ۱۷۹-۱۹۵.

۲۰. فرحمند، سهیلا، فولادچنگ، محبوبه. (۱۳۹۶). تبیین علی سرزندگی تحصیلی بر اساس الگوهای ارتباطی خانواده: نقش واسطه‌ای ابرازگری هیجانی. *روانشناسی تحولی: روانشناسان ایرانی*. ۱۳(۵۱)، ۲۷۸-۲۷۵.
۲۱. -قدمی، غزاله، زارع، مریم، رحیمی، مهدی. (۱۳۹۸). نقش ویژگی های شخصیتی و ابعاد محیط ارتباطی خانواده در درگیری تحصیلی با واسطه گری اشتیاق. *فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*. سال هفتم، ۲(۲۶)، ۲۰-۹.
۲۲. -قایم پور، زینب، اسماعیلیان، مرضیه، سرافراز، مهدی رضا. (۱۳۹۸). تنظیم هیجان در نوجوانان: نقش پیش بینی کننده کارکرد خانواده و دلبستگی، اندیشه و رفتار در روانشناسی بالینی، ۱۳(۵۱)، ۱-۱۶.
۲۳. -قاراخانی، معصومه. (۱۳۹۴). شاخص های سنجش وضعیت خانواده، مبنایی برای سیاست گذاری اجتماعی. *مطالعات جامعه شناختی (نامه علوم اجتماعی)*، ۲۲(۲)، ۱۲۵-۱۴۹.
۲۴. -کاظمی زهرانی، حمید، ابراهیمی جوزدانی، فرزانه، هاشکی نجف آبادی، سعیده. *فرهمندهادی* (۱۳۹۸). نقش واسطه ای ناگویی طبعی در پیش بینی نگرانی از تصویرتن براساس دوسوگرایی ابزار هیجان. *فصلنامه علمی پژوهشی علوم روانشناختی*. ۱۸(۸۴).
۲۵. -کیانی، احمد رضا (۱۳۹۷). بررسی ویژگی های روان سنجی نسخه کوتاه مقیاس رابطه خانوادگی و برآورد همبستگی این متغیر با خود گزارش دهی رفتارهای خودکشی نوجوانان دبیرستانی. دوره هشتم، شماره نخست، پیاپی ۲۵.
۲۶. -کشت ورز کندازی، احسان، هدایتی، الهه، کارگر، فاطمه، مظاهر، فاطمه (۱۴۰۰). نقش واسطه‌ای خودپنداشت تحصیلی در رابطه بین ادراک از جوّ مدرسه و تحصیل گریزی. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی* ۱۳۵-۱۳۶، ۱۸(۲۴).
۲۷. -کیانی چلمردی، احمد رضا، هنرمند قوجه بیگلو، پژمان، خاکدال، سعید و زردی گیگلو، بهمن. (۱۳۹۷). بررسی ویژگی های روانسنجی نسخه کوتاه مقیاس رابطه خانوادگی و برآورد همبستگی این متغیر با خود گزارش دهی رفتارهای خودکشی نوجوانان دبیرستانی، مشاوره و روان درمانی خانواده، ۱، ۱۶۴-۱۴۷.
۲۸. -میرجلیلی، رضوان، زندوانیان، احمد، صالح زاده، مریم. (۱۳۹۹). مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدی در کودکان با خانواده تک والد و عادی. *فصلنامه مطالعات زن و خانواده*. پژوهشکده زنان، دوره ۸، شماره ۳، ۱۸۳-۱۶۱.
۲۹. -محمودپور، عبدالباست. امینیان، ابولفضل، نوذری، محمد، نعیمی، ابراهیم. (۱۴۰۰). نقش اجتناب شناختی و ابزارگری هیجانی در پیش بینی تعارض زناشویی زنان شهر تهران. *مجله علوم روانشناختی*. دوره ۲۰، شماره ۲۰۹، ۹۸-۲۱۸.
۳۰. -محمدی، آسیه، جنگی زهی (۱۳۹۷). نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، یازدهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران، شرکت همایشگران مهر اشراق.
۳۱. -مرعشیان، فاطمه، صفرزاده، سحر. (۱۳۹۶). رابطه التزام عملی به اعتقادات اسلامی و جو عاطفی خانواده با بحران هویت در دانشجویان دختر. *فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ*. سال نهم، شماره ۳۴، ۹۴-۸۱.
۳۲. -هارون رشیدی، همایون، کاظمیان مقدم، کبری. (۱۳۹۷). رابطه الگوهای ارتباطی، انعطاف پذیری و انسجام خانواده با جرات ورزی دانش آموزان دختر. *فصلنامه فرهنگی-تربیتی زنان و خانواده*، سال ۱۳، شماره ۴۴، ۱۸۳-۱۶۵.
۳۳. -وحیدی نسب، هنگامه، عباسی، مسلم. (۱۳۹۹). پیش بینی سرزندگی تحصیلی براساس جو روانی اجتماعی تدریس و الگوی ارتباط خانواده. *مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی*، سال سوم، شماره ۳۲.